

YENİDEN İNŞA SÜRECİNDE MUHACİRLERİN ROLÜ

Murat Özer¹

ÖZET

Dünyada yaşanan krizlerin uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin kontrolünde bulunan topraklarda (Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya) yaşanıyor olması Türkiye'nin konumunu öne çıkartmış durumdadır. Türkiye tarihte olduğu gibi bugün de İslam dünyasının adı anılan kriz ve savaş bölgelerinden gelen milyonlarca kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Bu kişiler kendi ülkelerinin bilgi birikimlerini, siyasi ve sosyal tecrübelerini de beraberlerinde getirmektedirler. Türkiye'nin tarihten gelen misyonu ile yeniden bulunduğu bir ortamda, coğrafyamızın bu geniş birikimini, çevremizi, güncel siyaseti, tarihi ve sosyal vakıaları doğru anlayıp analiz etmek durumundayız. Bu kapsamda dün olduğu gibi Osmanlı bakiyesi topraklardan ülkemize gelen muhacirlerin bilgi birikimleri ve tecrübeleriyle ülkemiz insanının birikimlerini bütünleştirecek yeni bir ufka ihtiyacımız bulunmaktadır. Birlikte ortaya koyacağımız bu kollektif çalışma, ortak bir bilinçle Yeni Türkiye'nin inşasında son derece hayatidir.

Anahtar Kelimeler: Muhacir, Yeniden İnşa, İskan Politikası, Kollektif Bilinç, Kaskasya, Suriye, Orta Asya.

ABSTRACT

The world crises that had emerged in the lands under the hegemony of the Ottoman Empire (including Balkans, Middle East and Caucasia) for centuries have resulted with bringing Turkey's position to the fore. Today, Turkey still hosts millions of those who migrated from the regions in crises and confrontation in Islam word, as it had been in throughout the history. These people have brought along their accumulation of knowledge, as well as their political and social experiences. In the era where Turkey has again come together with her historical mission, we have to analyze such immense accumulation, our environment, current political, historical and social events upon concise understanding of their essences.

---

¹ Murat Özer, Sanat Tarihçisi, İMKANDER Genel Başkanı

**TASAM TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ - MEDENİYETİN İNŞASI TÜRKİYE
VİZYONU ULUSLARARASI KONGRESİ 5 - 6 KASIM 2015 İSTANBUL**

To that end, we need a brand-new understanding that will combine the knowledge and experience of those who have migrated to our country- the remnant of the Ottoman Empire - with our experiences and accumulation of the people of our country. Such a collective work to be generated in the conscious of the combined effort is extremely crucial for the construction of New Turkey.

Key Words: Immigrant, Reconstruction, Resettlement Policy, Collective Conscious, Caucasia, Syria, Middle Asia.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, Avrupa'da gerçekleşen Sanayi Devrimi'nin dünyayı sarsıcı bir şekilde değiştiren ekonomik etkisi ve Fransız ihtilalinin yarattığı sosyo-kültürel devrimin oluşturduğu atmosfere uyum sağlayabilmek için büyük gayretler sarfetti. Bu devletin devamı ve egemenliğinin sürdürülebilmesi için elzemdi. Fakat ortaya konulan çözüm önerileri geri çekilme ve nihayet çöküşü hızlandırdı. Devleti kurtaracak ve milleti bölünmekten, içine düştüğü sefaletten kurtaracak ıslahat programlarının Batılı bir vizyonla yapılması öne çıkıyordu. Bu reçetelerin nasıl bir sonuç getirdiği yüz yıldır gündemimizi meşgul etmektedir. Tarihçiler Batılı refiklerimizin tazyiki ve müslim ve gayrimüslim Osmanlı aydınının baskısı ile 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile bu süreci başlatsalar da, bu aslında kırılma süreci içerisinde belirginleşen bir merhaleydi sadece. Osmanlı'yı ayakta tutan temel amil fetih olgusuydu ve bu durum 1784'te Kırım'ın kaybı ile durdurulmuştu. Bu tarihten sonra artık devlet ve toplum kurtuluş reçeteleriyle sınılanacaktı.

1853 yılında başlayıp üç yıl kadar süren Kırım Savaşı'nda Osmanlı Ordusu görünürde galibiyet kazanmış olsa da, savaşın bitimiyle birlikte Islahat Fermanı 1856'da ilan edilmek zorunda kalmıştı. Bu Tanzimat'la başlayan süreci daha fazla pekiştiriyor ve devleti o güne kadar sürdürdüğü müslim-gayri müslim teba, zimmet ehli-asli unsur ayırımlarını ortadan kaldırıyordu. Bugünden bakıldığında, vatandaşlık hukukunun ihdası büyük bir ilerleme olarak görülebilir. Lakin, Osmanlı toplum yapısını, Müslüman unsurların gelir kaynaklarıyla diğerlerinin arasındaki farklılıklar dikkate alındığında söz konusu reçetelerin tedavi değil, büsbütün çözülmeyi tetiklediği görülecektir. Bu süreç 1876'da anayasa reformu olarak kabul edilen ve sultanın yetkilerinin pay edildiği Meşrutiyet idaresiyle tamamlanıyordu. Bu yeni iktidar sırasında Osmanlı Ruslarla büyük bir savaşa girmiş ve Rus Ordusu İstanbul önlerine

**TASAM TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ - MEDENİYETİN İNŞASI TÜRKİYE
VİZYONU ULUSLARARASI KONGRESİ 5 - 6 KASIM 2015 İSTANBUL**

kadar ulaşmayı başarmıştı. Tarihe 93 Harbi olarak geçen bu savaş 1878'de Berlin Anlaşması ile nihayetlendiğinde Osmanlı elindeki toprakların çok ciddi bir kısmını kaybetmiş bulunuyordu. Bu toprakların büyük bir kısmı bir daha asla özgür olamayacaktı. Devlete reçete sunma girişimleri ise devam etti. 1908'de ikinci defa ilan edilen Meşrutiyet idaresi Mebusan Meclisi'nin açılmasını sağlamıştı. Bir yıl geçmeden Sultan II. Abdülhamid Han Heyet-i Mebusan tarafından tahttan indirilecek ve ülke sekiz yıl içerisinde I. Dünya Savaşı'na sürüklenecekti.

I. Dünya Savaşı Avrupa, Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya, Ortaasya ve Hindistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafya üzerinde derin etkiler bıraktı. Yeni devletler ve yeni sınırlar ortaya çıkarken, bu yeni durum o güne kadar dünyamızın tanımadığı çeşitli kavram ve olguları da beraberinde getirdi: "Modern sömürge toplumları", "ulus devletler" ve "mikro milliyetçilikler". Sömürge yönetimlerine karşı verilen bağımsızlık savaşları Hindistan'dan Cezayir'e kadar geniş bir alana yayıldı. Çin'de ve Rusya'da yaşanan komünist devrimler, Japonya'da yaşanan modernleşme devrimiyle birlikte dünyanın çehresini değiştirirken, II. Dünya Savaşı yine küresel güçlerin büyük bir paylaşım mücadelesine dönüştürdü dünyayı.

I. Dünya Savaşının geride bıraktığı siyasi krizler henüz sonuçlanmamışken, II. Dünya Savaşının Avrupa toplumları üzerinde bıraktığı büyük yaralar yeni ve büyük acıların tetikleyicisi oldu. İsrail-Filistin sorunu (1948), Bosna Savaşı (1991) Afganistan'ın Rusya tarafından işgali (1979), Afganistan'a çokuluslu gücün müdahalesi (2001), Irak'ın işgali (2003) ve Suriye İç Savaşı (2011) dünyada yaşanan çatışma ve kriz bölgelerinin çevresini belirledi.

Dünyada yaşanan krizlerin uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin kontrolünde bulunan topraklarda (Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya) yaşanıyor olması Türkiye'nin konumunu öne çıkartmış durumdadır. Türkiye tarihte olduğu gibi bugün de İslam dünyasının adı anılan kriz ve savaş bölgelerinden gelen milyonlarca kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Bu kişiler kendi ülkelerinin bilgi birikimlerini, siyasi ve sosyal tecrübelerini de beraberlerinde getirmektedirler. Türkiye'nin tarihten gelen misyonu ile yeniden bulunduğu bir ortamda, coğrafyamızın bu geniş birikimini kollektif bir bilinçle; çevremizi, güncel siyaseti, tarihi ve sosyal vakıaları daha doğru anlayıp analiz etmek durumundayız.

Bu kapsamda dün olduğu gibi Osmanlı bakiyesi topraklardan ülkemize gelen muhacirlerin bilgi birikimleri ve tecrübeleriyle ülkemiz insanının birikimlerini bütünleştirecek yeni bir ufka

TASAM TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ - MEDENİYETİN İNŞASI TÜRKİYE VİZYONU ULUSLARARASI KONGRESİ 5 - 6 KASIM 2015 İSTANBUL

ihtiyacımız bulunmaktadır. Birlikte ortaya koyacağımız bu kollektif çalışma, ortak bir bilinçle Yeni Türkiye'nin inşasında son derece hayatidir.

2. OSMANLI TOPLUMU VE MUHACİRLİK

Osmanlı idaresi fetihlerle ele geçirdiği topraklara yönelik bir iskan politikası uyguluyordu. İstanbul fethedildiğinde şehir adeta boşalmıştı. Şehir fethedildiğinde nüfusunun 30 ilâ 40 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Başta sanatkârlar olmak üzere Anadolu'nun pek çok bölgesinden Müslüman unsurlar İstanbul'a yerleştirilmeye çalışıldı.² Gönüllü olarak gelenlere çeşitli mülkler hibe edildi. Bunun haricinde isyan tehlikelerinin olduğu Konya, Karaman ve Aksaray yörelerinden de mecburi iskân yapıldı.³

Aynı şey Balkanlardaki fetihlerde de görülecekti. Rumeli'ye Türklerin ilk yerleştirilmeleri daha Orhan Bey zamanında başlamıştı. Göçer Evler veya Kara Arap olarak adlandırılan Karesi halkından bir grup Türk göçebesi 1357'de Gelibolu yöresine ve daha sonra da Hayrabolu'ya göç yoluyla yerleştirilmişlerdi. Bu süreç Osmanlı'nın Rumeli'ye geçmesiyle birlikte hız kazanmıştı. Devlet, yeni ele geçirdiği topraklara Anadolu'dan önemli miktarda Türk nüfusu yerleştiriyordu. Bu sayede ordu Türk ahali sayesinde daha ileri mesafelere gitme imkânı buluyordu. Tarikat mensubu gezgin dervişler ve alperenlerin bu bölgelerde görece daha güvenliği düşük noktalarda inşa edilmesine ön ayak oldukları tekke ve zaviye etrafında yeni yerleşimler oluşuyordu. Bu durum tıpkı Anadolu'da olduğu gibi Balkanlardaki ilk Müslüman yerleşimlerin de çekirdeğini oluşturuyordu.⁴ Anadolu'dan Rumeli'ye göç eden Yörükler ve Tatarlar gibi boyların yanı sıra Balkanlar'da fetihlerde bulunan askerlerin aileleri de bu topraklara yerleşmiştir. Bunlara fatihlerin evlatları manasına gelen "Evlâd-ı Fâtihân" denilmektedir.⁵

93 Harbi ise yeni ve Osmanlı toplumunun alışık olmadığı bir durumu beraberinde getiriyordu. Artık fethedilen topraklara doğru süren göç dalgası tersine dönüyordu. 1878 Berlin Anlaşması

---

² Halaçoğlu, Y. 1997, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**. Ankara:, TTK Yayınları.

³ Gündüz, A. 2008, **"İstanbul'un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk- İslam ve Avrupa Açısından Önemi"**, Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 5, Sayı: 17, Bahar, s.55.

⁴ Yrd. Doç. Dr. Kızılkaya O., Arş. Gör. Kalaycı İ. 2012, **"Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme"**, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9, Say: 18, s. 361-378

⁵ Arslan, H. 2001, Osmanlı'da **Nüfus Hareketleri (XVI. Yüzyıl): Yönetim Nüfus Göçler, İskânlar, Sürgünler**. İstanbul, Kaknüs Yayınları.

TASAM TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ - MEDENİYETİN İNŞASI TÜRKİYE VİZYONU ULUSLARARASI KONGRESİ 5 - 6 KASIM 2015 İSTANBUL

ile Osmanlı Balkanlardaki pek çok toprak parçası üzerindeki egemenlik hakkını yitiriyordu. Bosna-Hersek imtiyazlı bir devlet olarak kuruluyordu. Romanya ve Sırbistan Osmanlı'dan ayrılarak bağımsız birer devlet oldular. Doğuda ise Batum, Kars, Ardahan Rus idaresine bırakılıyordu. Kıbrıs ise İngiltere'ye ödünç verilmişti. Balkanlarda yitirilen bu topraklar üzerinde milyonlarca Müslüman Osmanlı vatandaşı yaşıyordu. Akibetlerinin ne olacağı öngörülmemiştir. Ruslara terk edilen topraklardan sadece Kars ve Ardahan geri alınabildi. Osmanlı Devleti'nin elinde doğuda Erzurum ve Doğubeyazıt kalacak; batıda ise sınır Selanik, Manastır, Üsküp'le çizilecekti.

Evlad-ı Fatihan ile birlikte diğer tüm Müslüman unsurlar hızlı bir şekilde devletin kontrolündeki bölgelere doğru hareket ediyorlardı. Plevne muharebesi sonrası Bulgarların Müslümanların köylerine girerek büyük katliamlar gerçekleştirdikleri haberleri tüm Balkanlarda dalga dalga yayılıyordu. Köylerde, kasabalardan adeta tüm Balkan coğrafyası Anadolu'ya doğru sel gibi akıyordu. Edirne'ye ulaşanlar soluklandıktan sonra İstanbul'a akın ediyorlardı. Muhacir sayıları 130.000 ila 1.5 milyon arasında farklı tahminlerle ifade edilmektedir. Osmanlı idaresindeki başta İstanbul olmak üzere çeşitli şehirlere gelen muhacirler camilere, mekteplere sığındılar. Tren garları insan ve eşya yığınlarıyla faaliyet gösteremez hale gelmiştir. Mc Carthy'ye göre 93 Harbi sonrası Anadolu'ya sığınan insanların sayısı 1 Milyon 253 Bin 500 kişiye ulaşmıştır.⁶

Balkanlar'dan başlayan bu göç dalgası henüz devam ederken, Anadolu topraklarına doğru ikinci büyük göç hareketi Kafkasya'dan başlıyordu. Çeçen-Çerkes ve Dağıstan halklarının Çarlık Rusyası ile yaptıkları savaşlar 1864 yılında Çerkeslerin savaşın son topluluğu olan Ubih'lerin da teslim olmasıyla yerini sürgünlere bırakmıştı. Aslında Kafkas halklarının Osmanlı topraklarına doğru göç hareketleri bu tarihten çok önce başlamıştı. 12 Haziran 1828'de Anapa'nın Rusların eline geçmesi üzerine, kentteki Adıgelerin bir bölümü Osmanlı'ya göç etmişti. Osmanlı'nın Karadeniz kıyılarına yerleşen, tarım ve ticaretle geçinen 370 Adige ailesi vardı. Ayrıca K'emguy derebeylerinden Kaplan-Girey, Şubat 1847'de 1.619 kişi ile birlikte İstanbul'a yerleşmişti.⁷

1864'de Rus Ordusunun tüm Çerkes topraklarını ele geçirmesiyle başlayan sürgünde, Osmanlı topraklarına Rus kaynaklarına göre iki yıl içerisinde 911 bin Çerkes sürgün edilmiştir.

⁶ McCarthy, J. 1998, Ölüm ve Sürgün, İstanbul, İnkılap yayınevi, s. 105.

⁷ Ali Kasumov-Hasan Kasumov, 1995. Çerkes Soykırımı, Ankara, s.142-143

TASAM TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ - MEDENİYETİN İNŞASI TÜRKİYE VİZYONU ULUSLARARASI KONGRESİ 5 - 6 KASIM 2015 İSTANBUL

Bu rakam McCarthy'ye göre 1 milyon 200 bindir. Bazı tarihçiler ise bu sayıyı 4 milyona kadar çıkarmışlardır. Sürgün esnasında ve savaşta ölen Adige-Çerkes Müslümanların sayısının ise 500 bin kişi olduğu tahmin edilmektedir. Berlin Anlaşması öncesi Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına sığınan ve devlet tarafından henüz elde bulunan Balkanlara yerleştirilen Çerkes toplulukları, 1878 Berlin Anlaşması sonucunda ikinci kez göç etmek durumunda kalmıştır. Bu kişiler Osmanlı'nın güney toprakları olan Ürdün, Filistin ve Suriye'ye ayrıca Batı Anadolu topraklarına yerleştirilmişlerdir.

2.1. Osmanlı Devleti'nin Muhacir Siyaseti

Milyonlarca muhacirin Osmanlı'nın kaybettiği Balkanlar ve Kırım gibi topraklardan yine Osmanlı mülkü olmasa dahi Osmanlı hinterlandında olan Kuzey Kafkasya topraklarından Anadolu'ya akın etmesi, beraberinde çeşitli sorunları da getirmiştir. Muhacirlerin iskan edilmesi ciddi bir uğraşmayı gerektirmektedir ki, bugünde 2011'de başlayan Suriye'deki iç savaş sebebiyle Türkiye'de yaşanan Suriyeli muhacirler meselesine pek çok yönüyle benzemektedir. Problemin ortaya çıkış şekli ve hicret olgusu benzerlik taşıdığı ortadadır. Osmanlı Devleti'nin muhacirlerin iskanı ve hayata katılımlarının sağlanması hususunda ortaya koyduğu pratik bugün için "geçmişten ders ve örneklikler" çıkarmamızı sağlaması açısından önemlidir.

Sadece kısa bir süre önce kendi toprakları olan ve aslında kendi vatandaşları durumundaki kişilerin değil aynı zamanda "Müslümanların Halifesi" iddiasına sahip olması nedeniyle Osmanlı dışından gelen muhacirleri de ağırlayan devlet yaşadığı büyük güçlüklerle rağmen bu meselelere çareler bulmaya çalışmıştır. Devlet, salgın hastalıkların önlenmesinden kimsesizlerin gözetilmesine, işlerinin sağlanmasından eğitimlerine, barınak temininden iskân yerlerinin şartlarının uygun olup olmadığına kadar pek çok hususla ilgilenmek durumunda kalmıştır. Romanya, Bulgaristan, Batum, Kafkasya, Bosna gibi pek çok bölgeden İstanbul'a göçün hızlandığı 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı döneminde Osmanlı tahtında olan II. Abdülhamid, Müslümanların Halifesi olarak göç neticesinde gelenlere kucak açmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in, bu muhacirlerin gelişine bizzat önem vermesinin yanı sıra, muhacirlerin sağlayacağı iş gücü sayesinde Anadolu'daki boş arazilerin ekonomiye kazandırılması amacını da göz ardı etmemek gerekir.⁸

---

⁸ Yrd. Doç. Dr. Ayşe Pul, 2013. 1877-78 *Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Beykoz'da Muhacirler İçin İskân Yeri Çalışmaları*, Tarih Okulu Dergisi (TOD), Sayı XV, s. 159-182

**TASAM TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ - MEDENİYETİN İNŞASI TÜRKİYE
VİZYONU ULUSLARARASI KONGRESİ 5 - 6 KASIM 2015 İSTANBUL**

Devlet önce "Muhacirin Komisyonu" ismiyle bir birim kurmuş daha sonra bu iş doğrudan İçişleri Bakanlığı (Dahiliye Nezareti) ve Şehremaneti (Belediye) eliyle yürütülmüştür. İstanbul'da bu konu ile alakalı işleri yürütmek için yirmi şube açılmıştır. Bunlar; İstanbul'daki Şehremaneti'ne bağlı Beyazıd, Sultanahmed, Fatih, Samatya, Eyüb, Beyoğlu, Hasköy, Beşiktaş, Arnavutköy, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Beykoz, Anadoluhisarı, Beylerbeyi, Üsküdar-Yenimahalle, Üsküdar-Doğancılar, Kadıköy, Adalar ve Bakırköy Şubeleridir.

Geçici olarak İstanbul'da barındırılan muhacirler Yeni Camii, Ayasofya Camii, Sultan Ahmed Camii gibi büyük camiler başta olmak üzere diğer camilere, tekkelere, medreselere, mescitlere, mekteplere, hususi binalara, barakalara, boş arsalar, çiftliklere yerleştirilmiştir. Muhacirlerin ihtiyaçlarını temin için halkın katıldığı çeşitli kampanyalar düzenlenmiş ve çeşitli gelirler bu masrafların karşılanması için tahsis edilmiştir. Sözelimi Karaköy Köprüsü'nün geliri muhacirler için oluşturulan fona bağlanmıştır.

II. Abdülhamid Han döneminde Bosna'dan çok sayıda muhacirin İstanbul'a gelmek istemesi fakat yolluk bulamamaları üzerine doğrudan Hazine-i Hassa'dan göç masrafı bedeli muhacirlere gönderilmiştir. Bosnalı muhacirlere yakın alaka gösteren II. Abdülhamid, sahil şeritlerine iskan edilmelerini sağlamıştır. Bu iskan politikası o denli titizlikle sürdürülmüştür ki, 1884 senesine gelindiğinde Şehremaneti'nden Dahiliye Nezareti'ne yazılan yazılarda Beykoz ve Kartal kazalarında muhacir iskân edecek uygun yer kalmadığı ifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti, genellikle muhacirlerin her türlü yardım taleplerine olumlu cevap vermiştir. Muhacirlerin askerlikten ve vergiden belirli bir süre muaf olmaları sağlanmış, barınacakları yerler temin edilmiş, tarım yapabilecekleri arazi, tohum, öküz vs. verilmesinin yanı sıra yemeklik zahire de dağıtılmıştır. Şehir ve kasabalarda iskân edilip zanaatkârlık edenlere gerekli sermaye ve dükkân da sağlanmıştır. Ayrıca güvenliklerinin sağlanması için karakollar kurulmuştur. Bütün bu işlerin sağlıklı yürütülüp muhacirlerin meseleleriyle meşgul olmak üzere görevlendirilen memurlara talimatnameler verilerek görevlerini düzgün yapmaları sağlanmıştır. Bu talimatnamelerde iskânların zamanında ve intizamla yapılması, salgın hastalıklardan korunmaları, iklim şartlarından etkilenmemeleri için barınak sağlanması, yiyecek-içecek-ilaç temini ve sihi görevlilerin zamanında tayini gibi hususlara vurgu yapılmıştır. Hem mevcut görevliler/yetkililere hem de yeni tayin edilenlere her türlü tedbirin alınması hususunda kusurda bulunmamaları da bildirilmiştir . Vergi ve askerlik muafiyeti

hususunda, 1856 yılındaki göçlerde on yıl vergi, yirmi beş yıl süreyle de askerlik muafiyeti hakkı tanınmıştır.

3. MUHACİRLERİN TÜRKİYE'YE ADAPTASYONU VE YENİDEN İNŞA SÜRECİNDE "KOLLEKTİF BİLİNÇ, ÇALIŞMA VE İRADE'NİN" ORTAYA KONULMASININ İMKANI

Hicret Müslüman toplumların zihninde olumlu bir imge olarak yaşamaktadır. Her ne kadar hicret "savaş, işgal ya da zulümden kaçış" sonucu gerçekleşse de, bu yeni bir imkanın başlangıcı olarak kabul edildiğinden zihinlerde güzel bir yer işgal etmektedir. Müslümanlar Hz. Muhammed'in (s) Mekke'den Medine'ye (Yesrib) hicret ettiği tarihin önemine binaen bu yılı takvimlerinin ilk yılı olarak kabul etmişlerdir. Bu durum hicretin "yeniden inşa" anlamını öne çıkartıldığının kuvvetli bir işaretidir. Müslümanlar için hicret bir kaçış değil, yeni bir medeniyetin inşası, yeni bir bilincin inkişafı anlamlarına gelmektedir. Bu yönüyle günümüz Türkiye'sinde son derece ciddi bir sorun olarak görülen "muhacirlik meselesi"ni bir **sorun** olmaktan çıkartıp bir **imkana** dönüştürmek mümkün müdür?

Hicretin bir imkana dönüşebilmesi için öncelikle "muhaceret"e bakışımızın değişmesi gerekmektedir. Muhacirler sadece "yeme-içme, barınma ihtiyacının karşılanması gereken kişiler" olarak görüldüğü sürece bir imkanın oluşması mümkün değildir. Muhacirin kendi bilgi, görgü ve deneyimleriyle birlikte geldiği, bu birikimin son derece kıymetli olduğu inancının zihinlerimizde yerleşmesi hayati önemi haizdir.

3.1. Muhacirlerin Bilgi Görgü ve Deneyimlerinden İstifade Edilmesi Konusunda Tarihten Örnekler

3.1.1. Selman-ı Farisi

İslam tarihi, Müslüman toplumlara sonradan iştirak eden muhacirlerin başarı örnekleriyle doludur. Arabistan Yarımadası 7. yüzyılda Pers ve Roma gibi büyük uygarlıkların çeperlerinden coğrafi ve kültürel açıdan uzakta bulunuyordu. Kabile savaşları ve kan davalarının sıkça yaşandığı Arabistan'da Araplar arasında birlik de yoktu. Düzenli ordu ve modern savaş teknik ve gereçleri de bilinmiyordu. İşte böyle bir vasatta İslam toplumuna dahil olan **Selman-ı Farisi** isimli sahabe eliyle Müslümanlar İranlıların savaş tekniklerini öğrendiler. Asıl adı Mâhbe (Mâyeh) b. Bûzehmeşân olan Selman-ı Farisi'nin Hendek Savaşı sırasında İslam Ordusuna şehir etrafına hendek açılması fikrini verdiği bilinmektedir. Aynı

TASAM TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ - MEDENİYETİN İNŞASI TÜRKİYE VİZYONU ULUSLARARASI KONGRESİ 5 - 6 KASIM 2015 İSTANBUL

şekilde Taif'in fethi sırasında mancınık ve debbabe gibi savaş araçlarının yapımı ve kullanılmasını da Pers Ordusu'ndan öğrenerek Müslümanlara aktardığı bilinmektedir. İran'ın fethedildiği Kadisiye Savaşına katılan Selman-ı Farisi'nin İbranice ve Rumca bildiği, aynı zamanda Kur'an'ın ilk tercüme faaliyeti olarak kabul edilen Fatiha Suresinin Farsçaya çevrilmesi işini üstlendiği de bilinmektedir.

3.1.2. Ali Kuşçu

Türkiye'de Ali Kuşçu ismiyle bilinen dünyaca ünlü Matematik alimi Ali bin Muhammed (1403-1474) muhacir kimliğiyle ülkemize büyük katkılar yapan bir isimdir. Babası Timur Devleti sultanı ünlü astronom Uluğ Bey'in kuşçusu olan Ali Kuşçu, Akkoyunlu-Osmanlı Devletleri arasındaki barış görüşmelerinde Akkoyunlu Devleti adına müzakereci olarak katılmış, bu esnada Osmanlı'nın dikkatini çekmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in daveti üzerine geldiği İstanbul'da bilim dünyasına büyük katkılar sunmuş, son derece değerli çalışmalar yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin bilimsel çalışmalar konusunda dünyada ulaştığı seviyeyi göstermesi açısından Ali Kuşçu'nun çalışmaları daima örnek olarak gösterilmiştir.

3.1.3. İsmail Hakkı Berkok

93 Harbi sonrası Osmanlı topraklarına hicret eden Kafkasyalı muhacirler içerisinde çok sayıda önemli görevlerde bulunmuş asker, bürokrat ve bilim adamının bulunduğu bilinmektedir. İsmail Hakkı Berkok bu kişilerden birisidir. Kabardin-Balkarya'dan hicret eden bir ailenin oğlu olan Berkok, Harp Akademisi'ni 1910 yılında tamamladıktan sonra, Makedonya, Irak ve Kafkasya cephelerinde savaştı.

Kafkas diasporasını teşkilatlandırarak Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'da savaştan "İslam Ordusu" ve "Kuzey Kafkasya Kolordusu"nda kurmay subay ve örgütçü olarak görevlendirildi. Bağımsız "Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti"nin kurulması ve yaşatılması gayretlerine aktif olarak katılan Kafkasyalı subaylardan biriydi. Kafkas İslam Ordusu Azerbaycan'ın bağımsızlığını sağlayan en önemli kuvvet olarak bilinmektedir. Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası İstanbul'a döndükten sonra Dağıstan ve Çeçenistan'daki direniş hareketlerini örgütlemek üzere yeniden Kafkasya'da görevlendirildi. İstiklal Savaşı'nın başlaması üzerine Anadolu'ya dönen İsmail Hakkı Berkok, ülkemizin bağımsızlığının kazanmasında oldukça önemli görevlerde bulunmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra da Türk Silahlı Kuvvetleri'nde görev yapan

TASAM TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ - MEDENİYETİN İNŞASI TÜRKİYE VİZYONU ULUSLARARASI KONGRESİ 5 - 6 KASIM 2015 İSTANBUL

Berkok, 1936'da Harp Tarihi Encümeni Başkanlığı'na getirildi ve "Türk Ordusunun Hocası" lakabı ile anılmaya başlandı. Askeri Yargıtay üyesi oldu. 1950-54 yıllarında TBMM'nde Kayseri Milletvekili olarak görev yaptı.⁹

3.1.4. Ali Şefik Özdemir

Kafkasya'dan Mısır'a hicret eden Çerkes (Adige) bir ailenin ferdi olan Ali Şefik Bey, sadece Osmanlı Ordusu'nun önemli komutanlarından birisi olarak değil, aynı zamanda Gaziantep'in Kurtuluşunda gösterdiği kahramanlıkla anılmaktadır. Fakat Ali Şefik Bey'in en önemli hususiyeti onun çeşitli kavimler, gruplar ve aşiretler arasındaki ihtilafları çok çabuk bir şekilde çözerek tek bir hedefe yönlendirme konusundaki büyük siyasi dehasıdır. 1. Dünya savaşı esnasında Teşkilat-ı Mahsusa tarafından Filistin'de ve Kıbrıs'ta İngilizlere karşı direnişi örgütlemekle görevlendirilen Özdemir, İstiklal Savaşı esnasında 197 gün süreyle Gaziantep Savunmasını yönetmiş, Antep'in gazilik unvanını almasında büyük katkısı olmuştur. 1921'de şehir Fransızlar tarafından işgal edilince emrindeki milis kuvvetlerle birlikte Hatay Savunması'na katılmıştır. Bu esnada Türkmen, Kürt, Arap Aşiretlerini, bölgede mülteci olarak bulunan Cezayirli Müslümanları bir araya getirerek Fransızlara karşı savaş vermiştir.¹⁰

4. DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla birlikte Ortadoğu, Kafkasya ve Afrika'da kurulan devletlerde siyasi krizler yüz yılı aşkın bir süredir sonlanmamıştır. Osmanlı bakiyesi üzerine kurulan bu devletlerin çok önemli bir kısmı uzun yıllar sömürge ülkesi olarak kalmış, uzun bağımsızlık mücadeleleri sonucunda kurulan devletlerin bir kısmı da baskı ve insan hakları ihlallerinin yaygın olduğu yönetimler sebebiyle varlık gösterememişlerdir. 1979'da Afganistan'ın Sovyet Ordusu tarafından işgal edilmesiyle birlikte on binlerce Afganistan vatandaşı Özbek, Peştun ve Tacik Türkiye'ye sığınmıştır. Afganistan'dan Türkiye'ye yönelik bu göç hareketi ABD öncülüğündeki çok uluslu koalisyonun 2001 yılında başlattığı müdahale sebebiyle devam etmektedir. 2003 yılında yine ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'ı işgal etmesiyle

---

⁹ General İsmail Hakkı Berkok'un, Kafkaslıların yayın organlarında ve askeri dergilerde yayımlanmış çok sayıda yazıları vardır. Bunlar arasında "Büyük Harpte Şimali Kafkasya'daki Faaliyetlerimiz ve 15. Fırkanın Harekatı ve Muharebeleri" (Askeri Mecmua, Sayı : 94, Tarih Kısmı, Eylül 1934) başlıklı uzun makalesi, Kafkas tarihi açısından da özellikle önemlidir.

¹⁰ Güner, Doç. Dr. Zekai, 2007. "Antep Savunması Ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, ,s. 49-65.

TASAM TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ - MEDENİYETİN İNŞASI TÜRKİYE VİZYONU ULUSLARARASI KONGRESİ 5 - 6 KASIM 2015 İSTANBUL

başlayan savaşın etkileri günümüzde devam etmektedir. Bu ülkeden de Türkiye'ye doğru önemli bir göç hareketi yaşanmaktadır. Ortadoğu'da Tunus'tan başlayarak Libya ve Mısır'a uzanan halk ayaklanmalarının 2011 yılında Suriye'de Beşar Esed rejimine karşı bir halk ayaklanmasına dönüşmesiyle birlikte Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin sayısı 2 Milyonu aşmıştır. Türkiye tarihten verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere bir "muhacir memleketi"dir. Adeta sığınılacak bir vaha olarak görülmektedir. Türkiye'nin üzerinde bina edildiği Selçuklu-Osmanlı mirası daima mazlum ve muhtaçları himaye eden bir anlayış olarak temayüz etmiştir. Türkiye'nin tarihten getirdiği bu asli misyonunu, yine geçmişteki güzel örneklerde olduğu gibi, muhacirleri kendi birikimleriyle birlikte topluma entegre etme, birlikte iş üretme konularında başarı ortaya koyarak göstermelidir.

ABD'nin itibarlı dış politika dergilerinden Foreign Affairs'de yayımlanan "AK Parti'nin Altın Fırsatı" başlıklı makalede¹¹, toplumsal kalkınma ve entelektüel gelişimlerini büyük ölçüde göçmen ülkesi olmalarına borçlu ABD ve Almanya gibi ülkelerin deneyimleri doğrultusunda, kendisini bir "göçmen ülkesi" olarak tanımlaması halinde, Suriyeliler ağırlıkta olmak üzere takriben 4 milyon yabancıнын yaşadığı Türkiye'nin de bu yönüyle eşsiz bir fırsatla karşı karşıya olduğuna dikkat çekilmiştir.

Görüldüğü üzere muhacirler bir yük olarak değil, yetişmiş iş gücü, entelektüel birikimin aktarılması ve kolektif hale getirilmesi hususlarında bir imkan olarak görülmelidir. Bu hem ülkemiz hem de ülkemize sığınan muhacirler için son derece hayatidir. Geçmişte bunun güzel örneklerini veren ülkemizin ve insanımızın bunu başarması diğer tüm ülkeler ve halklarla kıyaslandığında çok daha kolaydır.

KAYNAKÇA

Akyüz, Jülide, Orat ve diğerleri, 2011. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943), Kafkas Üniversitesi Yay., Kars.

Ali Kasumov-Hasan Kasumov, 1995. Çerkes Soykırımı, Ankara.

Arslan, H. 2001, Osmanlı'da *Nüfus Hareketleri (XVI. Yüzyıl): Yönetim Nüfus Göçler, İskânlar, Sürgünler*. İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Bice, Hayati, 1991. Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara.

Emgili, Fahriye, 2012. Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul.

Gündüz, Tufan, 2012. Alahimanet Bosna Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü, Yeditepe Yay., İstanbul.

---

¹¹ <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2015-11-02/akps-golden-opportunity>

TASAM TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ - MEDENİYETİN İNŞASI TÜRKİYE VİZYONU ULUSLARARASI KONGRESİ 5 - 6 KASIM 2015 İSTANBUL

Habiçoğlu, Bedri, 1993. Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler, Nart Yayınları, İstanbul.

Halaçoğlu, Y. 1997, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, TTK Yayınları, Ankara.

İpek, Nedim, 1994. Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri, TTK Yay., Ankara.

İpek, Nedim, 2000. Mübadele ve Samsun, TTK Yayınları Ankara.

İpek, Nedim, 2006. İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler, Serander Yayınları, Trabzon.

Karpat, Kemal H., 2010. Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul.

McCarthy, J. 1998, Ölüm ve Sürgün, İstanbul, İnkılap Yayınevi.

Saydam, Abdullah, 1997. Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), TTK Yayınları, Ankara.

Makaleler

Gündüz, A. 2008, "İstanbul'un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk- İslam ve Avrupa Açısından Önemi", Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 5, Sayı: 17.

Güner, Doç. Dr. Zekai, 2007. "Antep Savunması Ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 6.

Kızılkaya, Yrd. Doç. Dr. O., Arş. Gör. Kalaycı İ. 2012, "Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9, Say: 18.

Pul, Yrd. Doç. Dr. Ayşe, 2013. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Beykoz'da Muhacirler İçin İskân Yeri Çalışmaları, Tarih Okulu Dergisi (TOD), Sayı XV.